

Náučný chodník Históriu Sobotištia

Kraj:	Trnavský
Okres:	Senica
Geomorfologické jednotky:	Chvojnická pahorkatina, Biele Karpaty a Myjavská pahorkatina
Geologické jednotky:	neogénna panva, flyšové pásmo a bradlové pásmo
Chránené územie:	žiadne
Prístup:	bus Sobotište, námestie
Východisko:	Sobotište, námestie
Trasa:	Sobotište: po intraviláne obce
Dĺžka, prevýšenie:	2,5 km, 10 m
Čas prechodu:	1,5 h
Počet zastávok:	9
Náročnosť:	nenáročná trasa

Zameranie chodníka: kultúrno-historické

Typ chodníka: samoobslužný, okružný, obojsmerný, peší, celoročný

Nadväznosť na turistickú značku: Chodník je prepojený s červenou, zelenou a modrou turistickou značkou.

Rok otvorenia: 2004

Aktuálny stav: Informačné panely sú v dobrom stave.

Textový sprievodca: Sprievodca po Náučnom chodníku Históriou Sobotišťa (2004) (na požiadanie na obecnom úrade)

Kontakt: Klub slovenských turistov Sobotište, Sobotište 72, 906 05 Sobotište; Obecný úrad Sobotište, Sobotište 11, 906 05 Sobotište, tel. 034 / 6282 102

Poznámka: Na trase náučného chodníka sú dve múzeá - habánske v bývalom habánskom dvore a družstevné v bývalom kaštieli (pre návštevu je vhodné vopred kontaktovať obecný úrad).

Využitelnosť pre školy

Náučný chodník je vhodný na vlastivednú vychádzku alebo ako lokalita exkurzie. Odporúčame tiež návštevu hvezdárne, Družstevného múzea Samuela Jurkoviča a/alebo habánskeho dvora (predchádzajúca dohoda nutná, kontakt pozri vyššie).

Čo sa oplatí vidieť na trase náučného chodníka a v okolí

Sobotište. Obec severne od Senice na potoku Teplica v styku Chvojnickej pahorkatiny, Myjavskej pahorkatiny a úpätia južného konca Bielych Karpát. Vznikla asi v 12. storočí ako trhovú osadu na obchodnej ceste medzi Moravou a Podunajskom. Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1251, patrila panstvu hradu Bana, neskôr Branč. V roku 1530 ako mestečko získala jarmočné právo. Pôvodné obyvateľstvo sa zaoberalo poľnohospodárstvom, pastierstvom, ovocinárstvom, uhliarstvom a neskôr - po vzniku habánskeho dvora po roku 1546 - aj remeselnej činnosti. V roku 1663 si tu brančský gróf Ňári vybudoval opevnený kaštieľ s parkom a rybníkom. Rozvinutá remeselná výroba viedla k vzniku manufaktúr na spracovanie koží a výrobu súkna. V dôsledku veľkého hospodárskeho rozmachu malo mestečko včítane svojich kopaníc v roku 1831 až 4 854 obyvateľov (dnes ich má okolo 1 500), bolo tu niekoľko vodných mlynov a menších pivovarov, vyše 30 krčiem, darilo sa vinárom. V tomto roku do učiteľskej a notárskej správy dostal mestečko Samuel Jurkovič. Jeho osvetovým pôsobením i vplyvom ďalších národnobuditeľských osobností sa tu vyvinulo stredisko kultúrneho života širokého okolia - existoval tu čitateľský spolok, nedeľná škola, ochotnícke divadlo a priekopnícky gazdovský spolok - úverové družstvo (viac v heslách nižšie). K pamiatkam obce okrem kostolov a barokového Ňárovského kaštieľa s parkom patrí židovský cintorín z 18. storočia, habánsky dvor (pozri heslo nižšie), početné pamätne tabule osobností, pôsobiacich v obci. Súčasný rímskokatolícky kostol Panny Márie Nanebovzatej bol novo vybudovaný v roku 1637 na mieste pôvodne románskej stavby zo 14. storočia. Patril striedavo evanjelikom a katolíkom podľa vierovyznania miestneho panstva, od roku 1709 je v rukách katolíkov. Raritou sobotištského chotára je vyše 70 rodiacich oskoruší (*Sorbus domestica*), čo je údajne ich najväčšia koncentrácia v bývalom Československu.

Habánsky dvor v Sobotišti. Pamiatková zóna v juhozápadnej časti Sobotišťa vo svahu nad pravým brehom Teplice vyhlásená v roku 1999 na ochranu ojedinelých pozostatkov habánskej architektúry. Tvorí ju okolo 70 objektov prvého habánskeho dvora na Slovensku, založeného v roku 1546, ktorý bol významným celoslovenským centrom habánov. Zachovali sa ľudové domy, kaplnka, klúčarňa (krčma), radnica, zvonička s hodinami, vodný mlyn, škola, stodoly, džbankárska dielňa, pričom sedem objektov je národnou kultúrnou pamiatkou. Ústrednou budovou zóny je habánsky mlyn, zreštaurovaný do najstaršej neskororenesančnej podoby a ako **Múzeum habánov v Sobotišti** sprístupnený verejnosti s rozsiahlou expozíciou, prezentujúcou históriu habánov - novokrstencov -, ich pôsobenie na Morave a juhozápadnom Slovensku, prenasledovanie a migráciu do ďalších krajín sveta až po súčasný život hutteritských komunit. (O Habánoch > aj na stránke náučného chodníka v obci Velké Leváre)

Samuel Jurkovič (1796 - 1873). Pedagóg, ľudovovýchovník a kultúrny pracovník, popredný slovenský národný buditeľ, priekopník nielen slovenského, ale aj európskeho družstevníctva, svokor Jozefa Miloslava Hurbana, starý otec architekta Dušana Samuela Jurkoviča. Narodil sa a pochovaný je v Brezovej pod Bradlom, pôsobil ako učiteľ v Novom Meste nad Váhom (1817 - 1831) a Sobotišti (1831 - 1848), bol členom revolučnej Slovenskej národnej rady, počas revolučných meruôsmych rokov našiel azyl u švagra na Morave v Rusave a v Prahe, potom pôsobil ako notár v rodisku a vo Vrbovom (1857 - 1859), dožil u zaťa na Turej Lúke. V Sobotišti v učiteľskej záhrade založil štepnicu pre výučbu ovocinárstva, pod vrškom Savarka odvodnil močiar, vyčistil prameň (dnes sa volá Anička) a vysadil 160 líp, písal učebnice, viedol nedeľnú školu, vzdelávacie spolky, knižnicu, spolupracoval s mladými štúrovcami, robil zbierky pre národné akcie, rozširoval štúrovskú literatúru, s Jozefom Miloslavom Hurbanom tu založil Slovenské národné divadlo nitrianske (1841), významné pre rozvoj slovenského ochotníckeho divadelníctva. Vyvrcholením jeho úsilia v Sobotišti bolo v roku 1845 založenie Gazdovského spolku, priekopníckeho ľudového úverového družstva, prvého v Európe (len tri mesiace predtým vznikol ako prvý v Európe družstevný obchod v meste Rochdale v Anglicku). Družstvo založili na dobu šiestich rokov, malo obmedzený počet členov 60 a jeho fungovanie spočívalo v ich pravidelnom sporení s možnosťou požičiavať si zo spoločnej kasy peniaze na nízky, 6-percentný úrok. Dbalo na mravný a čestný život svojich členov, nezištne vysádzalo stromy v okolí obce. Hlavnou pohnútkou pre jeho vznik bola pomoc proti biede spôsobovanej úžerou, exekúciami, epidémiami, neúrodou a alkoholom. Myšlienka družstevníctva s ideálmi ochrany, spolupráce, svojpomoci a spolupatričnosti menej solventných sa šírila a na Slovensku i vo svete začali vznikať rôzne iné družstvá (potravinárske, bytové, pohrebnícke, poisťovacie a i.).

Družstevné múzeum Samuela Jurkoviča v Sobotišti. Múzeum so sídlom v centre Sobotišťa v renesančno-barokovom Ľárovskom kaštieli z roku 1663, od roku 1994 prezentujúce tu etablované družstevníctvo, osobnosť jeho zakladateľa Samuela Jurkoviča ako aj lokálny etnografický materiál (súčasť ľudových krojov, habánska keramika a ľudové nástroje). Návštevu zabezpečuje miestny obecný úrad, tiež sídliaci v kaštieli (kontakt vyššie).

Lipnica - Savarka. V rokoch 1992 - 2012 chránené územie pri juhovýchodnom okraji Sobotišťa so zvyškami hája 160 líp vysadených na mieste vysušeného močiara pod vrchom Savarka v roku 1845 Samuelom Jurkovičom s členmi Gazdovského spolku. Lipy mali symbolizovať Slovanov, štúrovci viaceré stromy pomenovali po svojich frajerkách. V rámci úpravy územia vyčistili i zanedbaný prameň a studničku pomenovali Anička po dcére S. Jurkoviča Anne, ktorá sa ako 17-ročná stala jednou z prvých slovenských herečiek a neskôr manželkou slovenského buditeľa J. M. Hurbana, evanjelického farára z Hlbokého. Pre absenciu prírodných hodnôt, pre ktoré bolo územie chránené, bol štatút ochrany v roku 2012 zrušený. V roku 2020 bola jedna zo zachovalých líp najmä pre svoju historickú hodnotu nominovaná v súťaži Strom roka.

Hvezdáreň Sobotište. Malá súkromná či neprofesionálna (bez zamestnancov) hvezdáreň, jediná tohto druhu na Slovensku, v areáli základnej školy v centre Sobotišťa, založená v roku 1972 ako jej

súčasť za účelom vzdelávania a podpory záujmu o astronómiu. Jej jediná miestnosť slúži prednáškam a prezentáciám pre menšie skupiny záujemcov. V kopule je inštalovaný prvý sobotištý dalekohľad MDN 120, pričom aktuálne hvezdáreň disponuje viacerými ďalekohľadmi a inými astronomickými prístrojmi na pozorovanie meteorických rojov, planétkových zákrytov, zákrytov hviezd Mesiacom a premenných hviezd.

Chvojnická pahorkatina. Nevelký geomorfologický celok na západe Slovenska na sever od rieky Myjavy s pôdorysom trojuholníka s vrcholmi pri Skalici, Čároch a Jablonici, hraničiaci od východu s Bielymi Karpatmi a Myjavskou pahorkatinou, z juhu a západu Borskou nížinou a na severe Dolnomoravským úvalom a asi na 2 km úseku Sudoměřického potoka, tvoriaceho tu česko-slovenskú štátnu hranicu, s Českom. Je to severná menšia časť Záhorskej nížiny. V severnej časti ju preteká od východu k západu Chvojnica, ľavostranný prítok Moravy. Prevažujúci pahorkatinný reliéf so širokými úvalinovitými dolinami a plochými chrbtami sa v oblasti kulminácie celku Zámčiskom (434 m n. m.) v jeho centrálnej časti mení až na podvrchovinný. Geologickú stavbu tvoria prevažne neogénne sedimenty (štrky, íly, pieskovce, zlepenca, ílovce), zväčša prikryté staroštvrtohornými sprašami, sprašovými hlinami a naviatymi pieskami (najmä v západnej časti) a pozdĺž Chvojnice štrkami jej náplavového kužeľa. Vo východnej časti v oblasti Smrdák sa vyskytujú minerálne pramene s mimoriadne vysokým obsahom sírovodíka (680 mg/l) - ide o najkoncentrovanejšiu sírnu vodu na Slovensku a v strednej Európe. V území dominujú hnedozeme a černoze s oráčninou a tradičnými vinohradmi, na naviatych pieskoch rastú borovicové lesy, v najvyššej a najčlenitejšej časti (Zámčisko) sa zachoval dubový nížinný les.

Biele Karpaty. Flyšové pohorie pretiahnutého pôdorysu v smere JZ-SV pozdĺž západnej slovensko-českej štátnej hranice zhruba medzi Skalicom a Púchovom (cca 85 km) presahujúce na Moravu (Bílé Karpaty), susediace na juhu s Chvojnickou pahorkatinou a Myjavskou pahorkatinou, na východe Považským podolím, na severe Javorníkmi a na západe (na Morave) Vizovickou vrchovinou a kratučko aj Dolnomoravským úvalom. Kulminuje výškou 970 m n. m. Velkou Javorinou/Velkou Javořinou s vrcholom na štátnej hranici. Ústredný chrbát pohoria je priečne rozčlenený dlhými a hlbokými dolinami intenzívne spätne erodujúcich prítokov Váhu (Klanečnica, Bošáčka, Drietomica, Vlára, Biela voda) na jednotlivé masívy (Žalostiná, Veľká Javorina, Veľký Lopeník, Chmelová). Prihraničné, najvyššie územie tvorí flyšové pásmo, t. z. striedajúce sa paleogénne pieskovce, ílovité bridlice, slieň a ílovce, s hladko modelovaným reliéfom so zaoblenými chrbtami a hlboko vrezanými dolinami. Juhovýchodný okrajový pás buduje bradlové pásmo s mezozoickými karbonátovými horninami s akcentovaným reliéfom (Bošácke bradlá, Vršatské bradlá). Ide o rôzne druhy vápencov vo forme šošoviek a krýh, tvoriace často výrazné vyvýšeniny s ostrými i skalnými formami reliéfu, obklopené mäkkšie modelovaným reliéfom na ich relatívne menej odolnom obale, budovanom napr. pieskovicami, zlepenkami, slieňmi či slienitými bridlicami. V oblasti celého pohoria sú priaznivé litologické podmienky pre tvorbu zosuvov. Osobitým javom Bielych Karpát je s charakteristickým rozptýleným kopaničiarskym osídlením s prvkami ľudovej architektúry, ktoré prispieva k osobitému krajinnému rázu. Tvorí ho pestrá mozaika lesných spoločenstiev, druhovo bohatých kosných lúk s hojným výskytom druhov z čelade vstavačovitých, pasienkov, tradične obhospodarovaných políčok a remízok, zvyšujúcich druhovú diverzitu, a ovocných sádov, i novo zakladaných, s tradičnými krajovými odrodami. Lesné porasty tvoria prevažne bučiny, bukové duby, na sutinách lipové a jaseňové javoriny, miestami na bralnatom reliéfe stepné až lesostepné spoločenstvá, v ktorých mnohé teplomilné druhy tu dosahujú najsevernejšiu hranicu svojho rozšírenia.

Myjavská pahorkatina. Medzihorský geomorfologický celok na západe Slovenska zhruba medzi Sobotišťom, Osuským, Prašníkom, Bzincami pod Javorinou a Brestovcom medzi Malými Karpatmi na juhu a Bielymi Karpatmi na severe a Považským podolím na východe a Chvojnickou pahorkatinou na západe. Ide o zvlnené nevysoké (zväčša 250 - 400 m n. m.) územie s charakteristickými plošinami oddelenými širšími dolinkami, pri južnom okraji kulminujúce Bradlom (543 m n. m.) s veľmi pestrú a

zložitou geologickou stavbou. Okrem paleogénnych flyšových hornín (zlepence, ílovce) sú hojne zastúpené neogénne (zlepence, pieskovce, brekcie) a mezozoické (vápence, pieskovce, sliene, ílovce) horniny včítane bradiel a ich obalu niekde s prekryvom štvrtohorných sedimentov (sprašové hliny, svahové sedimenty, štrkopiesky nív). Miestami - na relatívne odolných horninách, napr. bradlových tvrdošoch (jurské vápence) či masívnych chrbtach na kriedových pieskovcoch a vápencoch - sa vyskytuje výrazný i skalnatý reliéf (Brančské bradlá) alebo terén s pomerne veľkým prevýšením až vrchovinného rázu - teda nie pahorkatinného, ako by nasvedčoval zaužívaný názov celku -, členený hlbšími dolinami Myjavy, Brezovského potoka, Jablonky, Trstia a ich prítokov. [Poznámka na okraj - vrch Bradlo napriek názvu nie je bradlom v geologickom zmysle.] Pre územie Myjavskej pahorkatiny je charakteristický hojný výskyt historických výmoľov, podmienených kombináciou miestami nízkej odolnosti geologického podložia, veľkej členitosti reliéfu, spôsobu obrábania odlesnenej pôdy v rámci kopaničiarskeho osídlenia od 16. storočia a jeho časového prekryvu s tzv. malou dobou ľadovou s častými silnými zrážkami s efektom intenzívnej vodnej erózie. Zhruba polovica plochy medzihoria je dnes zalesnená prevládajúcimi bučínami, a to najmä na skeletnatých pôdach, strmých svahoch, opustených pasienkoch a na územiach s výmoľmi bohato zastúpeným agátom bielym.

Názvy informačných panelov

1. Vznik obce
2. Usadenie Habánov
3. Gazdovský spolok
4. Ovocinárstvo a pálenice
5. Teplica - Vrbovčianka - Malina
6. Katolícky kostol
7. Židovská obec
8. Lipnica - Savarka
9. Evanjelický kostol

